

— 7 —
Укрінське чисте слово, а 7-8, 2000 р.

Ой вінку, мій вінку...

Ознаки дівочого вінка як основа для його метафоричної трансформації в українських народних казках.

(Несподіване дослідження відомого поета)

Василь ГОЛОБОРОДЬКО,
лауреат Шевченківської премії

Казка має визначений зміст. До цього часу в науковій літературі, присвячений дослідженням казки, пошуки змісту (семантики) її велися виключно в плані виразу казки, бо досі не був визначений план змісту казки. Казка ж, як і будь-яке інше семіотичне утворення, має всі елементи повноцінного знака, тому має план виразу і план змісту.

До власне казки мають відноситися із усього казкового масиву (казки про тварин, чарівні казки, новелістичні казки і т. ін.), ті казки, які мають своїм змістом одруження парубка і дівчини, виключно з попередніми умовами, які уможливлюють їхнє одруження, тобто їхню дорослість. Попередньо до власне казки можна відносити ті казки, які в плані виразу зачінюються весілям. Хоча відразу треба зазначити, що одруження, весілля в плані виразу казки експліцитно може бути і не присутнім.

Коли ці попередні зауваги мають слухність, тоді казковий текст має бути проектованим на інший текст у семіотичному розумінні, а саме: на весільний обряд.

Гіпотетична проекція казки на весілля дає можливість обмежити, локалізувати «територію», на якій слід вести пошуки значень казкових мотивів. Навіть гіпотетично застосування подібної проекції має своє виправдання і сенс, які стануть очевидними і переконливими після завершення розгляду проблеми співвідношення казки і весілля (весілля в розумінні дорослості і одруження).

На теперішній час весільний обряд є етнографічним документом, а по-рівняно недавно він актуалізувався для кожного українця протягом усього життя безліч разів, тому був живим, тримався у пам'яті включно з деталями та різними тонкощами, які тепер не усвідомлюються. Називмо хоч кілька ситуацій у житті українця, в яких текст весільного обряду актуалізувався: підлітком спостерігає, як одружувались старші брати та сестри, брав участь у тому (брать розчищує косу сестрі, коли та одружується, «світлика» – сестра брата, який одружується), бував незапрошеним на весілях односельців, брав участь як гость, запрошений на весілля родичів, сам одружуався, був боярином, дружкою, одруживав своїх дітей і т. д. Навіть із неповного переліку бачимо слухність нашого твердження про глибоке та постійне знайомство кожного українця із весільним обрядом.

Записувачі казок інколи вказували на добре знайомство та участь у весілях своїх інформаторів, знання ними весільного обряду та весільних пісень. Невідомим, щоправда, лишається, чи ці інформатори є творцями деяких казкових мотивів, чи вони розуміли, про що ідеться в плані змісту казки, чи вони є просто репродуктами раніше ними засвоєних текстів, без їхньої участі утворенні казкових мотивів та без розуміння ними значень цих мотивів.

Тут окремо хочемо зазначити, що дослідження казки, яке пропонується, буде здійснюватися тими ж методами, за якими колись і був створений казковий текст, тобто міфopoетичним методом, а також про те, що дослідження буде здійснюватися виключно на матеріалі української культури, жодною мірою не виходочи за її межі, роблячи це в окремих, не зовсім суттєвих випадках, на відміну від наших досліджень, які провадилися, спираючись на факти інших культур і мов.

Також хочемо попередити, що ми не вступаємо поки що в полеміку з авторами попередніх досліджень, повністю їх ігноруючи, через їхню цілковиту хибність.

Одруження природно (принаймні в нашій традиційній культурі) стосується в першу чергу двох осіб: парубка і дівчини, які одружуються, тому незважаючи на чисельність і різноманітність казкових персонажів, насправді може виявиться, що в казці, в плані змісту її, наявні і діють тільки двоє: парубок і дівчина, що стали дорослими та одружуються. У трансформації елементів попереднього тексту (дорослішання і одруження парубка і дівчини) головну роль відіграють метафора та метонімія. Причому, різного роду метонімії в тому ж казковому тексті підлягають наступній трансформації – вони метафоризуються. Метафоризація в основному набирає характеру антропоморфності чи зооморфності, що є наслідком реалізації метафори. Велике значення для набування своєрідності казкового тексту є те, що цей жанр є розмовним, усним (писаним та публікованим він став порівняно недавно), а через те в текстах казок маємо усі особливості розмовної мови: діалоги, еліпси, амфіболійність і т. п.

Якщо казка має планом змісту одруження парубка і дівчини, що тради-

ційно, за звичаєм, відбувається через весілля, яке теж має певний зміст, а саме: перехід парубка і дівчини від стану неодружених, а тому «неповніцін» членів соціуму, до стану одружених, тоді і казка містить у собі той самий зміст, що і весілля. У весільному обряді цей перехід, який головним чином стосується дівчини, позначається символічними діямі: зніманням дівочого і надіванням весільного вінка, зніманням весільного вінка і покриванням дівочого волосся жіночим головним убором. Це найголовніші дії у весільному обряді, як обряді переходу від одного соціального статусу до іншого.

Можна припустити, що перше розчісування кося молодої перед власне весіллям це – знімання дівочого (першого) вінка, який вона почала носити з того часу, як стала дорослою, і надівання весільного вінка, в якому вона перебуде весь час весільного обряду аж до «покривання» її увечері в неділю перед весільною коморою.

Якщо це так, тоді й у казці на чільному місці мають знаходитися ці весільні символи та символічні дії, тобто вінок дівчини та всі дії, пов'язані з ним на весіллі.

У плані виразу казки слово «вінок» не зустрічається ні разу, отже він наявний у тексті казки у прихованому вигляді, тобто в казці замість вінка у прямому, номінативному розумінні має бути вінок метафоризований чиось іншим, іншими казковими реаліями. Метафора вінка набуває в казці характеру антропоморфності чи зооморфності, перетворюється завдяки цьому та завдяки особливостям (закономірностям) розмовної мови на казкового персонажа, який бере участь у виникненні та розвитку казкового мотиву. Тут слід принагідно зауважити, що українських загадок про вінок не зустрічається, бо всі «загадки» (метафори різного типу) вінка знаходяться в текстах казок.

Дівчина, яка стала дорослою і одружується, має три вінки: перший дівочий зелений вінок, який вона починає надівати, як із підлітка стає дорослою дівчиною, другий весільний вінок, у якому вона одружується, і третій вінок, яким в українській міфопоезії метафоризується незайманість дівчини, її вагіна.

Якщо дівчина має три вінки, то в плані виразу казки зустрінемо щонайменше три антропоморфні чи зооморфні метафори (казкових персонажів) трьох називаних дівочих вінків. Метафоризація вінків у казковому тексті відбувається на підставі співпадіння спільніх ознак у вінка (вінків) і у того, чим він метафоризується. Чисельність казкових персонажів виникає через те, що метафоризуються різноманітні ознаки чи функції вінка, які є цілковито тривіальними, а тому такими, що зазвичай проходять повз увагу непоміченими.

Чому у казці головну роль виконує не сама дівчина, а її метонімія, тобто дівочий вінок, який у казці стає антропоморфним чи зооморфним персонажем? Це сталося внаслідок того, що дівчина, хоча це слово й означає в нашій мові, що вона вже доросла (дівчата-діти – дівчата-підлітки в нашій мові називаються інакше), не підліток, а тому вже готова одруживатися, але в соціумі, в якому вона перебуває, зокрема в своїй сім'ї, її функції, відношення до інших представників родини, різного роду стосунки з оточуючим світом незчислим різноманітні, а казку ж цікавить насамперед одруження дівчини, тому вся увага в ній приділяється знакові дорослості дівчини, її метонімії, тобто дівочому вінку (вінкам).

Наведемо тут весільну пісню, записану на Станіславщині, яка говорить про три вінки, символічне значення яких чітко розподіляється:

Якби була знала,
Що я буду заручена,
Пішла ж би я в чисті поля
Аж по стадо воронії;
«Витолочте моє зіле
Най оно си не лишає
Чужим дівкам на радощі!»
Чужим дівкам на радощі,
Мої ненъці на жалощі.
Кілько ненъка в город гляне,
Тілько ненъці серець в'яне:
— Лесь у мене дітє було,
Що раненько уставало;
Що раненько уставало,
Тот зіле поливало.
Оден вінок було зшило —

Фото Тетяни ГОЛЯК.

У тім цноту доносило.
Другий собі було зшило —
Та й у тім си заручило.
Третій собі було зшило —
Та й у тім же слюбок взяло.

У своєму розгляді дівочих вінків ми другий вінок цієї пісні поставимо на перше місце, третій — на друге, а перший — на третє, хоча два вінки, перший і третій, нашого розташування з'являються у дівчини одночасно, та все ж першим будемо вважати реальний вінок, який дівчина починає надівати, коли стає дорослою (коли у неї з'являється і третій «віночок», тобто доросла вагіна), другим — теж реальний весільний вінок («у тім вже слюбок взяло»), а третім вважатимемо метафоричний вже в тексті весільного обряду, зокрема у весільних піснях, вінок, тобто вагіну дівчини.

Першим вінком треба вважати той вінок, який дівчина розпочинає носити, коли стає дорослою дівчиною, «дівкою». Г. С. Маслова у дослідженні, присвяченому розглядові народного одягу, пише, посилаючись на Н. Я. Никифоровського, що «білоруська дівчатка з десяти років носили «вінок», але справжній «вінок» надівався дівчиною, коли вона досягала шлюбного віку. Вінок символізував дівоцтво». Це той вінок, який розпочинає носити доросла дівчина, коли досягає статевої зрілості, оволодіває навиками жіночого господарювання та відвідує «вулицю» та «вечерниці».

Український етнограф Хв. Вовк у своїй праці «Етнографічні особливості українського народу», говорчи про дівочі вінки, не надає їм знакового характеру і розглядає їх у підрозділі під назвою «Оздоби». «В наші часи з жіночих оздоб голови по цілій Україні переходились тільки квітки та стрічки. Квіти, натуральні або штучні, носять найбільше дівчата; вони або просто застремлюють їх у волосся, або плетуть з них вінки та вдягають їх як оздобу... Стрічки майже завсе якнайскраснішої барви носять в різних місцевостях України неоднаковим способом. На Правобережжі, на Київщині та далі на захід стрічки... звичайно в дуже великий кількості, прив'язують до вінка, звідки вони спускаються на спину».

Зайве, здається, вже вкотре повторювати очевидний факт: українські дівчата, коли стануть дорослими, носять вінок, підтвердження тому може слугувати молодіжний пісенний фольклор, насычений рослинними мотивами, що символізують дівочий вінок:

На горі два дубки
Під горою два цвітки
Ta хороше зацвіли —
Так як донечка в батенька:
З ночі до ночі в таночку,
В білому світі в віночку.

Дівочий вінок від дитячого (підліткового) міг відрізнятися тим, що він мав стрічки, а дитячий (підлітковий) їх не мав. У піснях періоду парування молоді зустрічаються мотиви купування парубком на подарунок коханій дівчині стрічок (зрозуміло, що парубок дарує те, що може надіти лише доросла дівчина):

Соснова кладочка лежала,
По ній дівчиночка ходжала,
Буйного віtronьку ждала,
Звідки буйний віtronець повіне,
Звідтам мій миленський приїде,
Привезе шубоньку або дві,
Рожеву стяжечку до землі,
Червоні чобітки на танець,
Золотий перстень на палець —
Ото мій миленський коханець.

Перший вінок в'ється з різних квітів, у піснях з «рути-м'яти» та барвін-

ку, тобто він має стійку міфopoетичну ознаку «бути тим, що зелене», але в ніякому разі не ознаку «бути тим, що золоте», бо ця ознака стосується лише весільного вінка, а якщо і зустрічається золота ознака вінка в піснях періоду парування молоді, то це викликано магчим характером любовних пісень того періоду: щоб надіти весільний золотий вінок, щоб одружитися.

Ходжу, блуджу попід лісок,
Щеплю, ломлю, барвін-листок,
Барвін-листець — піду в танець,
А в тім танці милюй стойте,
Милюй гляне — вінок цвіне.

Другий дівочий вінок, це той вінок, який дівчина надіває, коли одружується, дівочий весільний вінок. Ноєт вона його від передвесільної суботи до недільного вечора. Цей вінок виготовляється із барвінку і тут же позолоточується. Про це лише у згаданій праці Хв. Вовка: «Поверхню... листків (барвінку, з якого в'ється вінок) зараз же позолочують». Етнографічний запис весілля на Сокальщині теж про це свідчить: «Шапку (надівають молодому)... обведено вінком з барвінку, листя якого позолочене», інший запис зі Станіславщини говорить про те ж: «Пришиває матка листочки барвінку червоною шовковою ниткою, по тім золотить позліткою».

Про вінок молодої, який є зеленим, співається у весільних піснях; так у пісні, яка виконується, коли молода з дружками ходить селом запрошувасти у суботу на весілля, співається:

Ішли дружечки рядочком
Попід зеленим садочком,
Вирвали квітчу зелененьку,
Обтикали Марусю молоденьку.

У весільних піснях, які виконуються під час перебігу весілля, постійно виникає мотив золотого вінка:

Чи вогонь горить, чи полум'я палає,
Чи на Наталці золотий вінок сіє?
Не вогонь горить, не полум'я палає,
To на Наталці золотий вінок сіє.

Співається, зокрема, у пісні в суботу, коли молода виходить у село запрошувасти на весілля. Весільний вінок, який молода носить під час весілля, тобто обряду переходу її від неодруженої до одруженої, містить у собі дві ознаки в одному й тому ж вінку: він є зеленим і золотим одночасно. Забираючи вперед, скажемо, що при творенні казкових персонажів та казкових мотивів вінок за цими ознаками може завдяки метонімії роз'єднуватися і породжувати два незалежних один від одного казкових персонажів, які діють в різних казкових мотивах.

Отже, перший дівочий вінок, який вона наділа, як стала дорослою, молода вже не надіне, бо від передвесільної суботи стала носити інший, уже весільний, вінок. Але у весільних піснях зустрічаємо мотив двох вінків, які в цей час має молода. Про які два вінки йде мова? У весільній пісні, яка співається в неділю після того, як молоді розчесали косу, говориться, що молода має «два віночки», тобто весільний вінок і вінок, яким метафоризується незайманість молодої, її вагіна. У пісні про ці «два віночки» сказано, що їх будуть брати («котрий возьмеш»), але не сказано, що вони будуть зніматися, бо дієслово «взяти (брать)» може стосуватися обох вінків: і реального, і метафоричного, дієслово ж «знімати» стосується лише одного вінка, весільного вінка, який знімають із голови молодої перед тим, як надіти на неї жіночий головний убір.

Ой у городі два василечки,
Котрий вирвеш — пахне.
В дівки Марфички та два віночки,
Котрий візьмеш — плаче.

Весільна пісня, яка виконується у суботу на дівич-вечорі, уривок:

Попід сінечки два василечки,
Котрий ушипне — пахне.
У Даруненку два віночки,
Котрий возьме — плаче.

У цьому варіанті не зовсім ясно, про які два віночки ідеться, бо тут вони мають спільні якості: їх обидва можна брати самій молодій («котрий візьмеш»), але попередній варіант має на увазі реальний і метафоричний віночок молодої, які вона має на весіллі, тому їй «два віночки» другого наведеного варіанту слід вважати за ті самі вінки.

Здається, ми достатньо поговорили про те, що дівчина має перший вінок, другий весільний, а з наведених вище весільних пісень довідалися, що молода під час весілля має «два віночки»: один реальний, а другий метафоричний «вінок», яким метафоризується вагіна молодої. Отже, мова про третій вінок.

(Далі буде)

Дарницькі читання, № 9-10, 2000 р.

Ой вінку, мій вінку...

Ознаки дівочого вінка як основа для його метафоричної трансформації в українських народних казках.

Несподіване дослідження відомого поета

Василь ГОЛОБОРОДЬКО,
лауреат Шевченківської премії

Третій вінок, який має дівчина, це метафора вагіни дорослої дівчини, зокрема її незайманості. Втрата вінка у різний спосіб метафоризує втрату дівчиною дівочості або під час весільної комори, або до одруження.

Значення «вінка, вінця» як метафори дівочості, незайманості, недефлорованості її знаходимо у кількох фразеологізмах, що мають значення «втратити незайманість»: «збавити вінець» (лишить девственности), «розвити вінець» (лишить девственности), «загубити вінок» (потерять девственность). У цих фразеологізмах, які взято зі Словника Грінченка, «вінець» має значення «девство, девственность», «вінок» має те саме значення. До фразеологізму «загубити вінок» наводиться ілюстрація із народної пісні: «Удівонка свою дочку била: де ти, дочка, вінок загубила?» Можна припустити, що фразеологізми «збавити вінець», «розвити вінець» вживаються стосовно звичаєвої дефлороції молодої молодим під час весільної комори, а фразеологізм «загубити вінок» стосується лише тих дівчат, які втратили дівоцтво до одруження, що в традиційному суспільстві розцінювалося негативно.

Так у піснях, які співаються під час весільної комори, «вінок» метафоризує дівочу незайманість, стисліше — вагіну молодої:

Сама Марися, сама молоденька,
У своєї матінки била,
Хоть на неї люде гадали —
Вінонка доходила.

Тут треба зауважити, що поширеними мотивами весільних пісень весільного періоду «комори» та «передви» є похвала дівчині, яка зберегла незайманість до шлюбу. Це ми бачимо і у вище наведеному уривку з пісні. В іншій пісні говориться про «віночок», який молода «дає» молодому:

Як не жаль, молода Марисенько,
Красоньки розсівати,
Як тобі не жаль
Мні віночка дати?
— Вже мні не жаль, бо тя полюбила.

Пісня, як зазначає записувач, співається «при відрядженні до комори», містить той самий мотив «давання віночка»:

Там панни сиділи,
віночок вили.
Пришов до них дід старий:
— Прошу о вінок руттяний.
— Не дам ті віночка,
Бо не твоя дівочка!
Бо-сь старий.

Інша пісня, яка виконується в той же час, містить мотив «позбуватися віночка».

Жаль мні, короленьку,
На твою комороньку:
Недавно в ній била,
Вінонка-м ся позбила —
Вінонка руттяного,
Личенька рум'яного,
І жовтої коси,
І панянської краси.

Зважаючи на те, що наведені тексти весільних пісень відносяться до весільного епізоду «комори», тому «вінок» тут є метафорою незайманої дівчини, стисліше ка-жуучи недефлорованої вагіни.

Хоч у казці, в плані змісту її, йдеться про три дівочі вінки, два реальних і один метафоричний, але саме слово «вінок», як метафора незайманості дівчини, її вагіни, є базисним для утворення різних оказіональних імен (назв) персонажів казки, що є антропоморфними метафорами вагіни: змій, кощій, вій, кот, козьолок і т. п., інші ж два вінки, які в свою чергу метафоризуються різними казковими антропоморфними персонажами, носять імена (назви), які походять від інших базових слів, якими позначаються інші позаказкові реалії.

У весільних піснях, як бачимо, говориться, що молода має два вінки. Два реальних вінки, ті, які вона носить на голові, об'єднуються на підставі однакового розташування їх, стають ніби одним вінком і цей, вже один, «об'єднаний» вінок протиставляється третьому, яким метафоризується в українській міфопоезії (фразеологізми, весільні пісні) незайманість молодої, стисліше, вагіна молодої.

У різних українських міфопоетичних текстах дівочий вінок має поряд із іншими одну із головних ознак «бути тим, що зелене». Значення слова «вінок», яке наводиться в СУМ, дає можливість посередньо уявити в наведений дефініції і ознаку вінка «бути тим що зелене»: «Вінок — квіти, гілки і т. п., сплетені в коло, яким звичайно прикрашають голову».

З етнографічної літератури відомо, що вінок молодій на весілля виготовляється із барвінку. «В той самий час, як готують гільце (мається на увазі субота перед весільною неділею), готують також і вінки... Вінки в обох молодих бувають звичайно барвінкові». Барвінок же в українській міфопоезії має стала назву «бути тим, що зелене», а через цю домінантну у барвінку ознаку все, що має в природі зелене забарвлення, порівнюються із барвінком: «зелена, як барвінок». Інші фольклорні тексти, зокрема весільні пісні, говорячи про вінок молодої, постійно підкреслюють саме цю ознаку її вінка; наприклад, у весільній пісні, яку виконують, коли виготовляють вінок для молодої-сироти:

По широкій річці пливуть каченята,
Марин той віночок, що плели дівчата.
Він сьогодня зелений, а завтра зів'яне —
Молода дівчина до слюбоньку стане.
Як буде ставати, буде ще й плакати,
Свою мамку в гробі буде споминати,
«Ой прийдіть, матусю, дуже вас чекаю —
Зелений віночок на головці маю».
«Ой не прийду, доню, бо не можу встати,
Ta тяжко ту землю не можу підняті».

Із весільних пісень бачимо, що зелений вінок стосується як дівчини, тобто молодої, у першу чергу, так і прабабки, тобто молодого, але рідше, або їх обох разом.

Етнографічна література, в якій розглядається зави-вання весільного вінка, а також весільні пісні, які містять цей мотив, постійно наголосують на тому, що вінок є зеленим; важливість саме цієї кольорової (назвеною поки що її так) ознаки знаходимо в образі «зелених квітів», який на рівні поетики є оксюмороном, бо в цьому образі відображене міфопоетичне уявлення українців про характер весільного дівочого вінка, а не певна реальність, яка в тому природному середовищі, де здівна проживають українці, і не зустрічається. В цьому образі важливим і значущим є «зеленість», ознака «бути тим, що зелене», рослин, квітів, з яких в'ється вінок, а не інше різновідмінне забарвлення, тобто власне квіти із різного кольору пелюстками. Визначення ж слова «вінок», яке наводиться в СУМ, того, що вінок в'ється саме із «зелені», «зела», «зеленої кольору рослин», не означає і ніби й не передбачає.

* Продовження. Початок див. у № 7—8 ц. р.

На користь вибору кольорового забарвлення дівочого весільного вінка «бути зеленим» могло вплинути міфо-поетичне уявлення українців про «світове дерево», «райське дерево», як таке, що є завжди зеленим, тобто живим і таким, що не підлягає певним сезонним змінам у своєму стані, як також і в забарвлених листя, тобто ознака вінка «бути тим, що зелене» є перенесеною ознакою «світового дерева» із нашого міфу першотворення світу, космогонічного міфу.

Крім того, прикметник «зелений» в українській мові має кілька значень, а саме: 1) один з основних кольорів спектра — середній між жовтим і блакитним; 2) недозрілий, недоспілій (про злакові рослини, фрукти, овочі і т. ін.); 3) який не має життєвого досвіду, недосвідчений. Словник Грінченка перше наведене значення полісемантичного прикметника «зелений» тлумачить російським відповідним «зелений» і ілюструє прикладом із народної пісні: «Ой піду я молоденька зеленою долиною». Це значення прикметника «зелений» містить постійні народні порівняння, які знаходимо у збірнику Номиса: «зелений, як жаба»; «зелений, як рута»; «зелений, як муріг». Друге наведене значення цього ж прикметника «зелений» Словник Грінченка тлумачить російським відповідним «незрілий», ілюстрація до цього значення у відповідній словниковій статті відсутня, зате в статтях до однокореневих до прикметника «зелений» слів це значення ілюструється: «зеленкуватий» — «немного недозревший». «Ячмінь був зеленкуватий, а він покосив»; «зеленцем» — «в незрелом виде». «Ей, обскубуть горох наш зеленцем?». Третє наведене значення прикметника «зелений» Словник Грінченка окремо не тлумачить, очевидно що тлумачення знаходитьться недиференційовано в другому тлумаченні, підтвердження чому ми знаходимо у тлумаченні однокореневого до прикметника «зелений» слова та ілюстрації до нього: «зеленість» — «незрілості». «Зеленість — буйність, а молодість — дурність» (приклад із збірника Номиса № 8715). Коли читати це прислів'я, як два слова-прикладки, тоді «зеленість» є синонімом до слова «буйність», а слово «молодість» до слова «дурність» і значення цого прислів'я наступне: «бути молодим (недосвідченим), бути зеленим», або навпаки: «бути зеленим (стосовно людини, метафорично), бути молодим (недосвідченим)». В українській міфопоезії знаходимо актуалізацію усвідомлення носіями української мови полісемантики прикметника «зелений» та поетичні образи різних фольклорних жанрів, які створені за допомогою використання різних його значень.

Дівочий вінок, як уже мовилося, у різних фольклорних текстах завжди зображується зеленим. Як реальний дівочий вінок, він містить у своєму складі компоненти, які є «зеленими» у першому наведеному значенні: вінок дівчини, яка одружується, в'ється із барвінку, тобто із рослини, у якої листя зелене і влітку, і взимку та який в українській мові мислиться тим, що зелене; постійні народні порівняння, які ми наводили вище, є підтвердженням тому, і як символ, дівочий вінок має друге значення, тобто «нездрілість, недоспілість» і яке стосується злакових рослин, фруктів, овочів і т. п., тобто рослинного світу, але може й метафоризувати людську «нездрілість» (слово «зрілість» присутнє у фразеологізмах «атестат зрілості», «статева зрілість» і т. п.). Тобто, дівочий вінок, який є зеленим за кольором листя рослин, з яких він виготовляється, містить у собі також інше значення прикметника «зелений», а саме: «нездрілість». Тому за цією другою ознакою прикметника «зелений» дівочий вінок в українській міфопоезії символізує дівчину, яка ще не одружилася або яка іще тільки одружується, як «нездрілу», тобто іще не повноцінну, як члена соціуму, особу, яка стане повноцінною, повноправним членом соціуму тільки після одруження, після весілля та весільної «комори», як вона із дівчини стане молодицею. З вище сказаного бачимо, як перше значення прикметника «зелений» метафоризує (символізує) друге значення цього ж слова «нездрілість». На цьому прикладі спостерігаємо ніби зворотний шлях, рекурсію будь-якого полісемантичного слова, адже початково багатозначність була метафоричним вживанням певного слова.

У фольклорних текстах інших народів, зокрема у казці, зустрічаємо явище, коли друге наведене значення полісемантичного прикметника «зелений», яке стосується рослинного світу, використовується для метафоризації нездрілості (дозрілості) людини.

«— Сестри, наш батько казав нам: мовляв, коли ви станете дорослими, захотите вийти заміж, то пришліть мені три спілхі дині, тоді я буду знати, що мої дочки досягли повноліття.

Сестри погодилися. Відразу ж послали вони батькові три дині. Їхній батько розколов дині, дивиться: зовсім спілі. Покликав він везира і каже:

— Мої дочки уже дорослі, час їх видавати заміж.

Тут, як бачимо, стиглість городини метафоризує (символізує) «повноліття», «дорослість» та через те їх готовність одружуватися. Отже, у міфопоезії інших народів зрілість і нездрілість вікова теж метафоризується (символізується) зрілістю (нездрілістю) овочів, городини. Але чи існує в тих мовах полісемантичне слово, яка має значення і зеленого кольору, і значення недозрілості овочів та городини, як також значення вікової нездрілості людини, тобто ті значення, які має наш полісемантичний прикметник «зелений».

До розгляду питання «вінок, те, що зелене» ми іще повернемося, коли будемо розглядати прикметник «зелений», який відноситься до фундаментальної опозиції української міфопоезії «дике» — «культурне», «природне» — «людське» та метафоризує один із членів цієї опозиції.

А тепер зупинимося на розгляді трансформації дівочого вінка за ознакою «бути тим, що зелене» в українських народних казках. Ця ознака вінка на перший погляд є ніби звичайною, яка ніби природно стає присутньою в результаті того, що вінок виготовляється із рослинного матеріалу. Хоч це якоюсь мірою і так, але ми вже побачили, що ознака «бути тим, що зелене» є значкою, а тому такою, що відіграє чималу роль у тексті з семіотичною точки зору — одруження та весільного обряду. Отже, хоч ця ознака на перший погляд є тривіальною, так само, як і інші ознаки дівочого вінка, вона є базисною (базовою) для виникнення різних казкових образів, які створені в результаті поетичної трансформації його за цією ознакою.

Поетичні трансформації поділяються на дві групи:

- 1) метафоричні трансформації дівочого вінка за ознакою «бути тим, що зелене»;
- 2) паронімічні трансформації прикметника «зелений», яким позначається ця ж ознака.

До метафоричної трансформації слід віднести всі казкові образи, які містять ознаку «бути тим, що зелене». Казковий персонаж казки «Ох», казкового сюжету 325, який називається «Хитра наука»: «Ох — маленький дідок, сам зморщений, а борода зелена аж по коліна».

Те, що казковий персонаж Ох є антропоморфізованим метафорою зеленого дівочого вінка, посередньо підтверджується іще й описом інтер'єру хатки Оха: «От як повів його Ох та й повів, аж на той світ, під землю, та привів до зеленої хатки, очеретом обтикаю; а в тій хатці усе зелене: і стіни зелені, і лавки зелені, і Охова жінка зелена, і діти, сказано — все, все... А за наймичком у Оха мавки — такі зелені, як рута!...» «Мавки подають йому страву — і страва зелена». «Рута» в наведеному прикладі — це звичайна рослина, з якої в'ється дівочий вінок. Хв. Вовк у згаданій праці, описуючи обряд завивання вінка молодій у передвесільну суботу, пише, що «інші дівчата (крім молодої) дістають вінки з рути та м'яти», а молодій вінок в'ється із барвінку. «Страва зелена» — у цьому словосполученні бачимо паронімічну трансформацію іншого словосполучення «трава зелена», тобто рослина, з якої звіто вінок. «А в тій хатці все зелене» — тут інтер'єр хатки в плані виразу казки метафоризує екстер'єр дівочого вінка, який ми бачимо, звичайно ж, зовні. Такий різновид метафорики розповсюджений у казці.

Чи не дивно, що казка, яка має своїм змістом одруження парубка і дівчини, про що ми вже казали вище, про парубка, який вкінці казки одружується, говорить від самого початку казки, а «царівна», тобто наречена парубка, з'являється лише в самому кінці казки? Насправді ж вона, наречена, «царівна» з'являється у тексті казки набагато раніше, тобто майже одночасно із парубком, але в інших казкових образах, які є антропоморфізованими чи зооморфізованими метафорами (символами) метонімії дівчини, яка одружується, тобто її дівочого вінка. Саме такою метафорою, антропоморфізованою метафорою метонімії дівчини, її зеленого вінка і є казковий персонаж Ох.

Інший казковий персонаж із казки «Царівна Жаба» казкового сюжету 402 «Царівна Жаба»: другим компонентом свого імені має слово «жаба». «Жаба» в українській міфопоезії є «тим, що зелене». Постійні народні порівняння «зелена, як жаба» та лайка «одступись, зелена жабо» підтверджують це, тому на піdstаві співпадіння спільні ознаки «бути тим, що зелене» у дівочого вінка і жаби, жаба є метафорою дівочого зеленого вінка. Персонаж цієї казки має в своєму складному імені компонент «жаба» через те, що в тексті казки маємо ре-

ХРОНІКА

алізовану метафору дівочого вінка: в плані виразу казки перша поява героїні казки відбувається у вигляді «жаби». У випадку із іменем (назвою) казкового персонажа «Царівна-Жаба» маємо поєднання двох ознак дівочого весільного вінка, який в'ється із зеленою барвінку (метафора цієї ознаки вінка через зелений барвінок — казкова «жаба») і покривається золотом (метафора цієї ознаки вінка — казкова «царівна»). Хв. Вовк, говорячи про виготовлення дівочого весільного вінка у передвесільну суботу, пише, що «для молодої роблять вінок з... барвінку... всі присутні при цій церемонії жінки підходять і собі, щоб упlesти до нього два листки барвінку. Поверхню цих листків зараз же позолочують». Послідовність перетворення дівчини, яка одружується, із «дикої», соціально незрілої, неповноцінної, що в українській міфопоезії метафоризується зеленим кольором, кольором незрілості рослин, плодів рослин, які лише дозрілими вживаються людьми у їжу, є такою — від «незрілості» до «дозрілості», від «зеленого стану» до «стиглого стану», тому ім'я, яке відображало б цю послідовність, мало б теж відобразити послідовність від «жаби» до «царівни» і виглядало б наступним чином — «Жаба-царівна», але якщо мати на увазі сам весільний вінок, який в'ється із зеленого барвінку і потім позолочується, отже «золота» барва (метафора дозрілості) знаходиться зверху, поверх «зеленої» барви; це знаходженням зверху у лінійній перспективі, яка твориться нашою мовою, передається в імені (назві) казкового персонажа знаходження «попереду»: спочатку в імені (назві) наводиться «царівна», а після нього «жаба».

До паронімістичних трансформацій базисної ознаки дівочого весільного вінка «бути тим, що зелене» слід віднести всі казкові образи, імена (назви) казкових персонажів, які мають подібне звукове оформлення, подібне звучання до слова «зелений». Ім'я (назва) казкового персонажа із казкового сюжету 327 «Хлопчик і відьма», із казки «Телесик»: «Зміючка Оленка», яке складається із двох компонентів, один з яких «Оленка», є співзвучним до слова «зелений».

Прислів'я. У кожній Олени сережки зелені. Купила Олена сережки зелені: як уда у вуха — славна була дівуха.

Поетичний троп, у якому один член паронімічного ряду присутній в тексті, а інший у явному вигляді не присутній, тобто він присутній імпліцитно, в подальшому тексті своєї розвідки будемо називати імпліцитною парономазією або імпліцитною паронімістичною метафорою.

Здається, тут буде вчасно зауважити, що віднайдена в тексті казки імпліцитна парономазія чи імпліцитна паронімістична метафора зеленого дівочого вінка — це лише один вагомий аргумент на користь того, що в казці в даному випадку ідеться саме про дівочий зелений вінок, а не про щось інше. Інші аргументи наводимуться в інших належних місцях.

Інший казковий персонаж, який має ім'я (назву) «залізний (зелізний) вовчик», теж є імпліцитною паронімістичною метафорою «зеленого віночка», в цьому прикладі бачимо, як обидва компоненти складного імені (назви) казкового персонажа є результатом паронімістичної метафоричної трансформації вільного словосполучення «зелений віночок», яким позначається дівочий зелений вінок. «Король дуже любив їздити на полювання. Одного разу поїхав, але як почав полювати, то надібав на залізного вовчка, такого, що він ще ніколи не бачив» (Казка «Як залізний вовк королевича з королівною одружив»).

Ми розглянули одну з багатьох ознак дівочого вінка «бути тим, що зелене», яка є базисною для виникнення в результаті поетичної трансформації його за цією ознакою різних імен (назв) казкових персонажів та казкових мотивів, які (мотиви) є реалізованими метафорами вінка, що виникли на підставі цієї базисної ознаки.

(Закінчення в наступному номері).

Редакція журналу «Українська культура» висловлює глибоке співчуття відповідальному секретареві часопису Макляку Віктору Вікторовичу з приводу тяжкої втрати — смерті найдорожчої людини — його матері

Надії Андріївни

ЦІКАВО ВЧИТИСЬ І ПРАЦЮВАТИ...

**Донецькому училищу
культури — 55 років**

Донецьке училище культури — відомий навчальний заклад, який готує молодих спеціалістів для роботи у сфері культури і освіти. Він має державну ліцензію і акредитований за першим рівнем. З 1998 року училище входить до навчального комплексу «Кадри України» з Харківською державною академією культури, в училищі відкрито навчально-консультаційний пункт ХДАК.

Помітні зміни відбулися у навчальному закладі в останні п'ять років з ініціативи директора, до речі, випускника училища, невгамового Володимира Ткаченка.

Приоритетним визнано формування свідомої творчої особистості, небайдужої до відродження української культури та розвитку самодіяльної народної творчості. Нині в училищі працює двадцять п'ять творчих колективів: зведений хор, оркестр народних інструментів, оркестр духових інструментів, естрадний оркестр, п'ять ансамблів народних музик, три вокальні гурти, ансамбль бандуристок, BIA, два квартети духових інструментів, диксиленд, ансамбль класичної музики, три хореографічні ансамблі, театр читця «Монолог», театр пантоміми тощо.

Колектив училища сприяє розвиткові культури Донбасу та відродженню українського національного мистецтва у Донецькому регіоні.

Широко студенти училища беруть участь більш як у 400 шефських та благодійних концертах і масових заходах, що відбуваються в місті та області.

В ювілейний рік училище розгорнуло три культурно-просвітницькі акції:

— «За відродження української духовності» — заходи, присвячені 2000-літтю Різдва Христового та відродженню національної культури;

— «Поки ми пам'ятаємо — ми живем»

— до 55-річчя визволення України та до 55-річчя Перемоги у Великій Вітчизняній війні;

— «Не хлібом єдиним» — культурно-просвітницька та благодійна діяльність для дітей і трудящих міста та області.

Це — десятки творчих і різдвяних театралізованих вистав та дитячих ранків у школах і будинках культури; уроки духовності, дидактичні вистави, літературні вечори, конкурси у міських та обласних бібліотеках; благодійні заходи у Донецькому будинку ветеранів тощо.

За почином училища вперше на Україні було проведено обласний арт-парад гуртків естрадної клоунади та пантоміми «ГЕГ-97». А вже через два роки за підтримкою управління культури обласної держадміністрації відбувся Перший регіональний фестиваль «ГЕГ-99», який відкрив багато талановитих імен з Дніпропетровської, Донецької, Запорізької, Луганської та Харківської областей.

Училище — своєрідний центр методичної допомоги закладам освіти та культури області. Так, у грудні 1999 року на допомогу організаторам духовного та національного виховання дітей і молоді було проведено обласний фестиваль «Християнство і культура». Учасникам запропонували відеолекцію «Християнство — видатне явище в духовній культурі людства», театралізоване видовище «Різдво іде, радість нам несе» з вертепом та колядками.

Пропагандистом народних свят, обрядів та прикладної творчості стала створена в училищі п'ять років тому «Українська Світлиця». Під керівництвом викладача народознавства Л. М. Гарбуз тут проходять українські вечорниці, зустрічі з народними майстрами, фольклорними колективами, конкурси знавців української мінувшини тощо. Стіни «Світлиці» прикрашають роботи студентів: тут і розпис по дереву, ліпління, флористика, писанкарство і вишивка, вироби з бісеру.

Пізнати і осмислити красу художнього слова, рідної мови та культури студентам допомагає клуб «Джерело». До фольклорного свята «Я візьму той рушник» члени клубу зібрали понад п'ятдесят рушників із старовинною вишивкою і розповіді про кожен так, що ніхто не залишився байдужими до цих творів народного генія.

До 185-річчя Т. Г. Шевченка клуб запросив студентів до поетичної вітальні «Вінок Кобзареві».

Надзвичайним, наповненим добром і любов'ю був літературний вечір «Як українці називають коханих».

А до 100-річчя від дня народження В. Сосюри та 50-річчя В. Стуса учасники клубу видрукували збірку своїх поезій «Дві зорі — високі і тривожні».

Джерело статті: журнал «Українська мова та література», № 11–12, 2000 р.

Ой вінку, мій вінку...

Ознаки дівочого вінка як основа для його метафоричної трансформації в українських народних казках.

Несподіване дослідження відомого поета

Василь ГОЛОБОРОДЬКО,
лауреат Шевченківської премії

П ерейдемо тепер до розгляду іншої ознаки дівочого весільного вінка «бути тим, що золоте», яка так само є базисною для виникнення різноманітних казкових реалій. Але перш ніж розпочати розмову про іншу ознаку дівочого весільного вінка, поговоримо спершу про дівоче волосся та маніпуляції, які проводяться з ним на весіллі.

Можна припустити, що весільний обряд українців складався протягом довгого часу і в ньому можна виокремити два найголовніших комплекси дій, спрямованих на дічину, яка одружується: дії, пов'язані, із дівочим волоссям, її косами, та дії, пов'язані з метафорою (символом) дівочої голови, з волоссям, з косами, тобто із дівочим і весільним дівочим вінком із стрічками. Очевидно, первісними діями були дії, пов'язані із волоссям дічини, а пізніше – із заміною (метафорою, символом) дівочого волосся, дівочим весільним вінком. Попередньо стосовно первісності дій, пов'язаних із дівочим волоссям, можна зробити висновок із природи застосовуваних при цьому речовин, якими покривалися дівочі коси і дівочий вінок: коси покривалися речовинами, які мали жовте забарвлення (масло, мед), а дівочий весільний вінок «золотом»; немає сумніву в тому, що людина спершу познайомилася із маслом і медом, а вже потім із золотом.

Під час одруження дічини, тобто під час її переходу від стану дідкості (діва-дива-дика) до стану культурності, тобто стану одруженості, велику роль відігравала фундаментальна опозиція української міфопоезії: «діке» – «культурне», на підставі якої дічини до одруження вважалася «дикою», а одруженна – «культурною», тому волосся дічини в нашій міфопоезії мислилося «диким», «природним» (тим, що належить природі) і постійно метафоризувалося рослинами, деревами, лісом, причому завжди «зеленим». «Зелене» ж, як ми про це вже говорили, має в нашій мові кілька значень, одне з яких «незрілість (стосовно рослин)», на підставі цього значення волосся дічини (як метонімії самої дічини) мислилося «зеленим», було показником «незрілості», «нестиглості» неодруженої дічини. Тут варто знову повторити, що на весіллі ідеться лише про соціальну «незрілість» дічини, яка одружується, а не статеву зрілість (незрілість), яка в народних піснях та казках має інший характер метафоризації. Виходячи з цього, можна припустити, що дівоче волосся нашою міфопоезією мислилося «зеленим», наприклад, коси, власне розпущене, не заплетене в коси, волосся у русалок, які постають із померлих неодружених дівчат, але не молодиць, у демонологічних оповідках про русалок подаються як зелені.

Під час проведення весільного обряду «зелені», «дікі» коси (волосся) перетворюють на «золоті (жовті)», «культурні» коси, (жовті – бо цим кольором позначається достиглість рослин, овочів і т. ін), коли в суботу, під час першого розчісування коси молодої, її волосся мастью медом і коров'ячим маслом, тобто речовинами, які мають жовте (золоте) забарвлення.

В етнографічних описах весільного обряду уже не фіксується дія, пов'язана із мащенням волосся молодої медом чи маслом, ці дії є лише мотивами весільних пісень. Хоча Хв. Вовк, розглядаючи перше розчісування коси молодої в суботу, і говорить, що «після того, як косу розплетено, до молодої підходять дружки, щоб розчесати її волосся, і роблять це, мастичи його маслом чи медом». Очевидно, цей висновок зроблений на підставі аналізу пісенних мотивів, які звичайно ж відображають колись в реальності існуючий звичай мастити цими речовинами дівоче волосся.

В одній із весільних пісень, яка виконується під час розчісування коси молодої, говориться:

Ой дай, мати, масла,
Бо я ж тобі коровицю пасла.
Чи пасла, не пасла,

А дай, мати, масла.

Гонила на росу,

Дай масла на косу.

В іншій пісні, яка виконується в цей же час, згадується і мед:

Ненька ж моя ріднесенька,

Змий же мені головоньку

Білимі та рученьками,

Дрібненькими та слізоньками,

Як не медом, то горілкою,

Бо не буду я вже дівкою.

Із опису весільного обряду, що слідує відразу після наведеної пісні, говориться про реальну горілку, якою мастьє коси молодої, тому можна припустити, що давніше і маслом та медом мастили волосся молодої насправді: «В цей час входить мати, як звичайно, заплакана, ліє в тарілку горілку і смочує коси на голові дочки». У весільній пісні, яка виконується під час першого розплітання коси, покривання коси золотом, кольором зрілості, порівнюється із молотінням проса (само собою зрозуміло, що просо молотять тільки дозріле, спіле):

Ой на дворі просо молотять,

А в хаті косу золотять.

А на дворі домолочують.

А у хаті дозолочують.

А на дворі домолотили,

А у хаті дозолотили.

Із викладених повіси міркувань можна зробити висновок, що золотий (жовтий), колір дівочому волоссу надавався задля приведення його до того «дикого», до стану «культурного» із знаками «зрілості», «стиглості». Тут маємо реалізацію фундаментальної опозиції «діке» – «культурне» шляхом метафоричного використання рослинного коду, глибинні підстави чого закладені вже в самій нашій мові, в якій прікметник «зелений» має кілька значень, які одне одного мають здатність метафоризувати.

Під час проведення весільного обряду спостерігаємо іншу реалізацію цієї ж опозиції, але вже в рамках соціального коду: «діке» волосся дічини (молодої) покривається «культурним» полотном, або різними виробами з полотна: рантухом, наміткою і т. ін, які вже мисляться повністю жіночим головним убранням. В українській весільній обрядовості бачимо ще й інший спосіб «окультурення» «дикого» волосся молодої, яке росте без втручання людини – не підрізається, не підстригається тощо. Хв. Вовк у згаданій праці, говорячи про розплітання коси у неділю перед покриванням її жіночим головним убором, зазначає, що «цей звичай відповідає стародавньому звичаєві обстригати волосся». Обстригання, обрізання дівочого волосся на весіллі в українців уже не спостерігається, хоча, як пише Хв. Вовк, «за наших часів знаходимо ще кілька рис цього звичаю у гуцулів, українців Галичини: вони прив'язують кінці коси молодої до причілка, і сам молодий або старший боярин одрубує кінці коси одним ударом топця». Хоч ми тепер в українській весільній обрядовості знаходимо кілька засобів «окультурення» «дикого» дівочого волосся (метонімії самої «дикої» дічини), все ж основним можна вважати покривання волосся речовинами жовтого кольору, або «золотиння» його. «Золотиня», як засіб «окультурення» «дикого» дівочого волосся, потім перейшло і на «окультурення» метафори дівочої голови з дівочим волоссям – на зелений дівочий вінок зі стрічками. Маємо на увазі покривання весільного вінка золотом, позолочування його.

Як побачимо далі, творців казкових образів цікавила саме ця дія під час весілля – позолочування вінка, носіння дічини, яка одружується, золотого вінка, бо інші символічні перетворення дічини на молодицю: відрізування коси, покривання голови тканиною, полотном – це все відноситься до завершення весілля, а золотий вінок – це іще сам перебіг весілля, чим і цікавиться казка.

Тепер перейдемо до розгляду іншої ознаки весільного вінка: «бути тим, що золоте». Вище ми вже говорили, посилаючись на етнографічне дослідження Хв. Вовка, про те, що весільний вінок дічині виготовляється із зеленого барвінку, який відразу ж покри-

* Закінчення. Початок див. у № 9-10 ц. р.

вається золотом, тому один реальний вінок містить відразу дві ознаки — «бути тим, що зелене» і «бути тим, що золоте», коли брати ці дві ознаки окремо, то матимемо ніби два різних вінка — один зелений, а другий золотий.

Весільні пісні або пісні про майбутнє одруження теж говорять про зелений вінок, золотом позолочений:

«Який тобі, моя мила, віночок купити?»

«Купи мені зелений, золотом позолочений».

Мати зелений вінок, позолочений (покритий) золотом — цей пісенний мотив символізує одруження, майбутнє, бажане, або те, що вже відбувається, тобто власне весілля. В іншій пісні також говориться про покривання вінка золотом:

Ой вінку наш, вінку

...
була б його красше вбрала
щє й золотом назолотила,
миленько прикрасила.

Весільна пісня, яка виконується під час приїзду молодого до молодої у неділю, говорить про вінок, який є із золота:

Іде Івашко у ворота,

На нім віночок з золота.

«Помаленьку, мій кониченьку,

Не обтруси золота».

Або в іншій весільній пісні, яка виконується, коли молода йде до свекрухи (до молодого) в суботу, говорить про вінок, як про те, що золоте:

Ой з-за гір'я сонечко, з-за гір'я,

Виходила Галина з Подвір'я —

А на її віночки сіяють,

А за нею дружечки співають.

А на її віночки золотії,

А за нею дружечки молодії.

Кольори, які стосуються молодого і молодої у весільному обряді, зокрема золоте забарвлення дівочого весільного вінка, є кольорами першоїця (жовток і білок), яке знесли птахи (символи богів) у першочасі святотворення на вершині райського (світового) дерева, згідно із нашим космогонічним міфом.

Розглянемо іще кілька ознак весільного вінка, які є похідними від розглянутої вище його ознаки «бути тим, що золоте», які виникли в результаті синтагматичних (метонімічних) трансформацій цієї ознаки. Не всі розглядувані далі ознаки моделюються в реальному весільному вінку, на відміну від «золотої» ознаки, яка привноситься, як ми бачили, в реальній вінок — він позолочується, покривається позліткою, а інші мають нематеріальну, бо світлячу, вогняну природу. Маємо на увазі наступні ознаки весільного вінка: «те, що зі срібла-золота»; «те, що є золотою короною»; «те, що горить»; «те, що перлове»; «те, що сяє»; «те, що світить (світиться)»; «те, що палає». Тому, природно, ці ознаки дівочого весільного вінка ми зустрінемо тільки у весільних піснях.

Вінок: те, що зі срібла-золота.

Весільна пісня, яка виконується на дівич-вечорі:

— З суботи на неділеньку,

Снився мені сон дивненький,

Що напинуло повний двір соколов,

Що на нашім дворі чорний шовк розпущено

І сріблом-золотом потрущено.

— Молода Тетянко, молодий розум маєш,

Що того сну не одгадаєш:

Соколоньки — твої гостоньки,

Чорний шовк — твої косоньки,

Срібло-золото — твої слізоньки.

Хоч у цій пісні «срібло-золото», яким потрущено розпущеній «чорний шовк» і тлумачиться «слізами» молодої, але на «розпущеному шовку», тобто на розпущеніх косах (волоссі) молодої на дівич-вечорі знаходитьться весільний вінок. «Сльозами» ж весільний вінок у цій пісні тлумачиться (метафоризується) тому, що він веде дівчину до одруження, до розлуки з подружками, а цей мотив присутній у піснях, які виконуються на дівич-вечорі. Інша весільна пісня, яка виконується під час розплітання коси молодої перед шлюбом, теж дає підстави вважати пісенний образ «срібла-золота» за ознаку весільного вінка:

Ой де ж твої, Марисюю, ковалі,

Що твою косоньку кували?

Ой нехай же прийдуть, розкуютъ,

Нехай собі срібло-злoto заберуть.

Весільна пісня, яка виконується під час відходу молодої з дому до вінчання, подає розглядувану ознаку вже приховану за метафорами:

Йа в неділю дуже рано

Мамка дочку споряджала.

Мамка дочку спорядила

Та й місяцем обгородила,

Та й місяцем обгородила,

А сонечком впередзала,

Та й сонечком впередзала,

Та й до слюбу виряджала.

Або варіант цієї пісні, яка виконується тоді ж:

Мати дочку родила —

Місяцем обгородила,

Сонечком підпередзала —

На село виряджала.

В наведених весільних піснях ознаки весільного вінка «бути тим, що зі срібла і золота» метафоризуються: ознака «бути тим, що зі срібла» — місяцем, а ознака «бути тим, що із золота» — сонцем. В українській міфопоезії місяць має ознаку «бути тим, що зі срібла», а сонце — «бути тим, що золоте».

Загадки про сонце і місяць:

Золотий пішов, а срібний прийшов.

Золоте сковалося, а срібне показалося.

У різних казкових мотивах зустрічено метафоризацію дівочого весільного вінка, який поряд із іншими ознаками має і ознаку «бути тим, що із срібла та золота», місяцем та сонцем, які є ніби перенесеними із цих весільних пісень, але в казці ця метафора реалізована завдяки антропоморфізації і т.п. В наведених піснях метафоризація весільного вінка «місяцем» і «сонцем» стала можливою не лише за назвами ознаками вінка, а ще й через те, що в українській міфопоезії місяць і сонце є «тим, що округле» (загадки це підтверджують), а округлість вінка у свою чергу метафоризується в цих піснях дієсловами, які мають значення «дії з чимось, в результаті виникає замкнене коло»: «обгородила», «підпередзала (впередзала)».

Вінок: те, що є золотою короною.

На Закарпатті золотий весільний вінок має назву «куруна (корона)». «До молодого підходить староста, знімає вінок барвінковий з молодої і кладе на голову молодої білило (біле полотно прямоукнуте)...

— Дотепер ти носила дівочу куруну, а тепер кладу тобі куруну на голову від твої пари життя»...

Вінок: те, що є перловим.

Весільна пісня, яка виконується у неділю перед шлюбом, коли молодій накладають вінок на голову:

Віночку мій перловий,

Держись близько голови.

Як ти з голови спадеш,

То й навіки пропадеш.

Вінок: те, що сяє.

Весільна пісня, яку виконують після вінчання, вертаючись з церкви, співають дружечки, ідучи дорогою:

Не вогонь то горить,

Пулум'я палає —

На нашій Мелані

Рутяний вінок сяє.

Весільна пісня, яку виконують перед вирядженням молодої з дружками на вінчання:

Чи вогонь горить, чи полум'я палає,

Чи на Наталці золотий вінок сяє?

Не вогонь горить, не полум'я палає,

То на Наталці золотий вінок сяє.

У цій пісні, знаходимо підтвердження тому, що ознака вінка «бути тим, що сяє» є похідним утворенням від домінантної ознаки: «бути тим, що золоте»: «золотий вінок сяє».

Весільна пісня, яка виконується в суботу, коли молода з дружками ходить селом запрошувати на весілля; уривок:

Ні з вогню, ні з полону палає —

На Марії золотий вінок сяє.

Весільна пісня, яка виконується під час запросин на весілля:

Ой ішли дружечки ряд по ряду,

Молодая Марія попереду —

На ній віночки сіяють,

За нею дружечки співають.

Вінок: те, що світить (світиться).

Весільна пісня, яка виконується по дорозі до шлюбу:

В тихім бору деревечко рубане,

На тихий Дунай спущане,

А на море лавочки кладені.

Ішла тимчасом Оленочка,

Своїм віночком святачи

Та й шовковов хусточков маючи,

Та й усім дівочкам корячи.

Вінок: те, що горить, або те, від чого щось горить.
Весільна пісня, яка виконується після повернення від шлюбу, уривок:

А де Оленка сидить,
Від неї стінка горить,
Від вікна зеленого,
Від личка рум'яного.

Весільна пісня, яку виконують перед виряженням молодої з дружками до вінчання:

Чи вогонь горить, чи полум'я палає,
Чи на Наталці золотий вінок сіяє?
Не вогонь горить, не полум'я палає,
То на Наталці золотий вінок сіяє.

У вище наведений пісні ніби міститься ключ до розуміння усіх казкових мотивів, які мають ознаку «горіння», «палання»: «не вогонь горить, не полум'я палає, то на Наталці золотий вінок сіяє» – і тому в плані змісту казки мають значення весільного золотого вінка.

Весільна пісня, яку виконують після вінчання, вертаючись з церкви, співають дружки, ідучи дорогою:

Не вогонь то горить,
Полум'я палає –
На нашій Мелані
Рутяний вінок сіяє.

В цих піснях дієслово «горіти» є синонімічним до дієслова «сіяти».

Одна з головних ознак дівочого весільного вінка «бути тим, що золоте», є базисною для метафоричних трансформацій, внаслідок чого виникають (творяться) різні казкові персонажі, казкові реалії та казкові мотиви.

Весільний вінок у весільному обряді, як ми бачили, називається «короною» або метафоризується короною. Корона ж є обов'язковою принадлежністю (метонімією) реального царя. Українська міфопоезія стало пов'язує царя з короною, підтвердженням цьому можуть слугувати загадки про півня, в яких у плані виразу цар має на голові корону:

1. Не царського роду, а ходить в короні.
2. Не цар, а в короні ходить.
- Не гусар, а шаркантіві (остроги) носить,
- I як рано сонце сходить –
- Він людей будить.
3. На голові має корону – но королем не є;
- На ногах шаркантіві – но рицарем не є;
- На хвості шаблю – но гусаром не є;
- Рано пробуджує – сторожем не є.

Цар, як бачимо з наведених загадок, є «тим, хто має на голові корону». Корона, яка або як назва вінка, або як метафора вінка є метонімією царя (частини замість цілого). Цар є, природно, людською істотою, тому антропоморфізм казкового персонажа, який метафоризує (символізує) дівочий весільний вінок, у казковому тексті з'являється одночасно із його появою у казці.

У виборі «царя» на метафоризацію вінка зіграло свою позитивну роль не ієрархічне положення його на соціальній драбині, а те, що він носить корону, яка є золотою.

Можливо, що в цьому випадку відбувалася рекурсія: золотий весільний вінок колись став прообразом царської корони (безсумісним слід вважати те, що весільний обряд є первіснішим стосовно ієрархії феодального суспільства та номенклатури його членів), а корона знову стала метафоризувати весільний вінок.

ХРОНІКА

КОМПОЗИТОР – ЗЕМЛЯКАМ

На початку жовтня 2000 року за підтримки Культурного центру «Хортиця» (директор В. Козирев) вийшов авторський компакт-диск співака і композитора Анатолія Сердюка «Запоріжжя мое кохане», присвячений 230-літньому ювілею Запоріжжя. Диск, записаний в місцевій студії «Навігатор» і розтиражований київською фірмою звукозапису «Росток рекордз», містить 20 пісень, створених за період з 1992 по 2000 рік. Повністю запорізький продукт!

Більшість з цих пісень вже стали популярними, часто звучать по Українському радіо, а також на концертах у виконанні автора та інших артистів і творчих колективів.

До речі, диск «Запоріжжя мое кохане» може стати своєрідним посібником вчителям і школярам для вивчення нової шкільної дисципліни «література місцевих авторів», бо на ньому записані пісні на вірші восьми запорізьких поетів – Г. Лютого, П. Ребра, А. Рекубрацького, В. Чубенка, Л. Генбі, В. Коваль і навіть гуляйпільського отамана Нестора Махна.

На початку 90-х років із Запоріжжя на всю Україну залунали мелодійні пісні Анатолія Сердюка. Він був першим на запорізькій естраді, хто почав творити і співати рідною мовою. Він і зараз залишається вірним своїй пісні, будучи при цьому бажаним гостем для багатьох слухачів.

Цим диском співак підсумовує перше десятиліття своєї творчої праці. Тож побажаємо Анатолію ще не одного такого плідного творчого десятиліття.